

DET KVINNLIGA ROMANUNDRET SVENSK 1800-TALSLITTERATUR I VÄRLDEN

Yvonne Leffler

Den svenska litteraturens historia kan skrivas på många sätt. Som när det gäller alla berättelser är valet av perspektiv avgörande. Den historieskrivning vi känner idag är huvudsakligen beskriven ur en nationell synvinkel. Om den skulle skildras ur ett externt perspektiv och redogöra för det litterära mottagandet av svensk litteratur i världen skulle den se ut på ett annat sätt. Om den dessutom utgick från den litteratur som verkligen lästes av den samtida publiken, både i och utanför Sverige, skulle urvalet av texter och behandlingen av författarskap se än mer annorlunda ut. Detta gäller inte minst berättelsen om den svenska 1800-talsromanen. I flertalet av dagens litteraturhistoriska handböcker är det vid mitten av seklet Carl Jonas Love Almqvist och Viktor Rydberg som dominerar före August Strindberg och Selma Lagerlöf. Det är dessa författarskap som anses vara de mest betydelsefulla i den inhemska berättelsen om den svenska romanen och dess utveckling under 1800-talet. Kvinnliga författare som Fredrika Bremer och Emilie Flygare-Carlén omnämns kort i samband med den realistiska romanen, eller det som Lars Lönnroth kallar ”vardagsromanen” i *Den svenska litteraturen*.¹ Beskrivningen av svensk litteratur bestäms mer av tradition än av redovisade fakta; någon närmare precisering görs sällan av vilka kriterier som ligger bakom urvalet av författarskap och texter. Redan 1995 menade receptionsforskaren Gunnar Hansson att den svenska litteraturhistorien skulle behöva skrivas om ur ett läsarperspektiv. I så fall skulle Flygare-Carlén anses viktigare än Almqvist. Sitt påstående grundade han på att Flygare-Carlén var sin tids mest produktiva, utgivna och lästa författare och att hennes popularitet sträckte sig långt in på 1900-talet.² Han påpekade också att hennes romaner översattes och nådde läsare utanför landet men han gick inte närmare in på den utländska receptionen.³ Frågan återstår alltså: Hur skulle den svenska litteraturhistorieskrivning om romanen se ut om den baserades på vad som spreds och därmed också troligen lästes utanför Sverige?

Vad gäller den litteratur som cirkulerade i översättning hade Gunnar Hansson mer rätt än han antagligen anade. Från 1840-talet och fram

till tiden för första världskriget var Flygare-Carlén den mest utgivna svenska författaren utanför Sverige med stor spridning i Europa och Amerika baserat på mängden översatta titlar till olika språk och antalet utgåvor eller upplagor av dessa.⁴ En nästa lika omfattande spridning men mer koncentrerad till tyska, engelska, franska hade Fredrika Bremer. Den tredje mest översatta författaren var den idag bortglömda Marie Sophie Schwartz, som slog igenom på den europeiska scenen något senare, från 1860 och framåt. Oberoende av var de tre författarna gjorde succé skrev de romaner som David Damrosch skulle klassificera som världslitteratur. Deras verk spreds utanför sin ursprungliga kultur och lästes och inordnades i andra litterära sammanhang.⁵ Romanerna illustrerar även det Petra Broomans och Ester Jiresch kallar en fullständig och framgångsrik överföring till nya språkliga och litterära kulturer: de översattes, recenserades och diskuterades utanför hemlandet.⁶

Trots sina internationella framgångar har Bremer, Flygare-Carlén och Schwartz fått förhållandevis lite utrymme i den svenska litteraturhistorieskrivningen och forskningen. Ifall de aktualiseras är det främst i biografier, specialstudier och forskning om svensk 1800-talsroman ur ett genusteoretiskt perspektiv. Resultaten från forskningsprojektet *Swedish Women Writers on Export in the Nineteenth Century* vid Göteborgs universitet visar dock vilket genomslag de alla tre fick utanför Sverige. De var spridda i översättningar till andra språk, samtidigt som deras romaner annonserades, recenserades och presenterades i litterära artiklar om europeisk litteratur.⁷ Deras internationella framgångar blir än mer anmärkningsvärda i jämförelser med spridningen av andra samtida svenska prosaförfattare. Det blir då tydligt att både svensk och europeisk litteraturhistoria skulle behöva skrivas om ur ett externt transkulturellt perspektiv, alltså utifrån vilka svenska verk som har spridits på olika språk och därmed har lästs och fått litterär betydelse i olika språkkulturer.⁸

För att återkomma till frågan om vilka svenska romaner som lästes utanför Sverige under 1800-talet görs

inledningsvis en översiktlig kartläggning av de tre mest översatta romanförfattarna Bremer, Flygare-Carlén och Schwarz och hur deras romaner spreds i Europa och USA baserat på antalet översatta titlar till olika språk samt registrerade utgåvor och upplagor av dessa ur SWED, en bibliografisk databas som konstruerats i anslutning till ovanstående forskningsprojekt.⁹ Denna studie kommer alltså att begränsas till det Broomans och Jiresch kallar fjärde fasen av en transkulturell överföring av författares verk, det vill säga till spridningen av publicerade översättningar.¹⁰ I samband med kartläggningen görs också jämförelser med andra samtida manliga författare: Esaias Tegnér, Almqvist och Rydberg. Utifrån detta ges avslutningsvis några exempel på hur svensk och europeisk litteraturhistoria skulle behöva revideras ur ett transkulturellt perspektiv.

VÄGEN UT I EUROPA

Utifrån en kartläggning och analys av en stor mängd bibliografiska data, vad man med Franco Moretti skulle kunna benämna ett slags distansläsning, är det tydligt att av 1800-talets svenska romanförfattare fick Emilie Flygare-Carléns romaner störst geografisk spridning.¹¹ Därefter följer Fredrika Bremer och Marie Sophie Schwartz, som båda fick en mer geografiskt riktad utgivning i bemärkelsen fler översättningar fördelade på färre språk. Baserat på uppgifter hämtade ur SWED-Databas översattes Flygare-Carlén till nästan tjugo europeiska språk med en omfattande distribution i Europa och i USA. Bremer översattes i större utsträckning än Schwartz till de stora västeuropeiska språken – engelska, tyska och franska – och blev framför allt hyllad i USA, vilket Åsa Arping behandlar i sin artikel i detta tidskriftsnummer. Schwartz romaner blev däremot mest populära i östra Centraleuropa på språk som ungerska, polska och tjeckiska.¹²

För alla tre författarna var översättningen till först danska och sedan tyska avgörande för fortsatt spridning på den europeiska marknaden. Hur svensk litte-

ratur spreds i världen via Danmark och Tyskland har redan uppmärksammats av Lars Lönnroth och Johan Svedjedal.¹³ En fördjupad analys av litterära spridningsvägar baserat på bibliografiska data ur SWED visar tydligt att tyska inte bara var det dominerande kulturspråket i Europa, det fungerade också som ett transitspråk för översättning till andra europeiska språk som polska och tjeckiska. Flera av de tidiga översättningarna av svenska romaner till engelska gjordes också via tyska. Ett exempel är Mary Howitts engelska översättningar av Bremers *Grannarne* (1837) 1842 respektive Flygare-Carléns *Rosen på Tistelön* (1842) 1844.¹⁴

Bremers debut med *Teckningar ur hvardagslifvet* (1828) resulterade snabbt i en internationell karriär. Hennes romaner *Presidentens döttrar* (1834) och *Nina* (1835) översattes först till danska 1836. Med *Presidentens döttrar* och *Grannarne* slog hon igenom på tyska 1838 respektive 1839. År 1841 kom ytterligare tio verk på tyska och från och med nu översattes nästan allt hon skrev till tyska. Romanerna trycktes i ständigt nya upplagor hos hennes främsta förläggare, F. A. Brockhaus i Leipzig. Förutom ytterligare förläggare, som F.H. Morin i Berlin, gavs hennes romaner också ut av det kommersiellt ledande förlaget i Stuttgart, Franckh'schen Buchhandlung.¹⁵

Strax efter Bremers introduktion på danska och tyska inleddes en lika intensiv utgivning av Flygare-Carléns romaner på dessa språk. Debutromanen *Waldemar Klein* (1838) kom året efter på danska. Andra och tredje romanen, *Gustav Lindorm* (1839) och *Professorns och hans skyddslingar* (1840), trycktes på danska i Köpenhamn samma år som den svenska originalutgåvan. Under 1840- och 1850-talen fortsatte översättningen och hennes romaner kom i ständigt nya upplagor på olika danska förlag. Flertalet av dem översattes också omedelbart till tyska. Den första, *Kyrkoinvigningen i Hammarby* (1841), publicerades samma år som den svenska originalupplagan. Året därefter kom fyra nya romaner på tyska och året därpå ytterligare fem. Därtill trycktes flera romaner i nya upplagor

samma år eller året efter. Många publicerades precis som *Kyrkoinvigningen i Hammarby* på tyska samma år som den svenska originalutgåvan. När hennes sista roman, *Ett köpmanshus i skärgården*, gick som följetong i *Aftonbladet* 1859 trycktes romanen som bok i två olika tyska översättningar på två skilda förlag, Maasz i Leipzig och Franckh'schen Buchhandlung i Stuttgart. Från 1840-talet ingick hennes romaner i flera bokserier producerade av förlagsjätten Franckh'schen Buchhandlung; de gav ut hennes samlade verk som *Sämtliche Werke* och många av hennes romaner i storsatsningen *Das belletristische Ausland* och olika varianter av serien. Bland de mest publicerade romanförfattarna i serien fanns förutom Flygare-Carlén också Bremer.

Till skillnad från sina två föregångare blev Schwartz inte omedelbart översatt till danska. Fyra år efter hennes svenska debut kom romanen *Egenmyttan* (1853) på danska 1855 men det dröjde ytterligare fem år innan ytterligare en roman, *Arbetet adlar mannen* (1859), översattes. Därefter trycktes emellertid flera romaner på danska och mellan 1862 och 1866 kom fem till sex romaner varje år. Flera av dessa kom i flera utgåvor och upplagor fram till första världskriget. Om Flygare-Carlén, enligt den danska litteratursociologen Erland Munch-Petersens beräkning, var 1800-talets tredje mest översatta författare till danska, var Schwartz nummer sex. På danska toppade de listan tillsammans med Walther Scott, Charles Dickens, Eugène Sue och Alexander Dumas d.ä. Bremer däremot hamnade först på plats 63.¹⁶

Schwartz blev heller inte omedelbart översatt till tyska. Hon var tvungen att upprepa gånger kontakta tyska förläggare innan hennes romaner översattes. Anledningen till att hon var så angelägen var antagligen att hon kände till hur betydelsefulla översättningarna till tyska var för Bremers och Flygare-Carléns internationella framgångar. Strax efter Schwartz fördröjda genombrott på danska inleddes dock en omfattande översättning av hennes romaner till tyska med *Mannen av börd och kvinnan av folket* (1858), som kom på tyska 1861. Åren därefter trycktes tre respektive sex romaner

och 1864 kom 18 olika utgåvor av hennes verk. I vissa fall publicerades en och samma roman i två olika översättningar på olika förlag. Så till exempel distribuerades *Emancipationsuurmen* (1856) i två översättningar år 1864: en av August Kretzschmar, med titeln *Die Emancipationswuth* tryckt av Brockhaus i Leipzig, och en av Carl Otto med titeln *Emancipations-Manie* på Franckh'schen Buchhandlung i Stuttgart. Utgivning på tyska blev dock kort för Schwartz. När publiceringen av Bremers verk minskade under 1860-talet ökade utgivningen av Schwartz romaner för att sedan minska under 1870-talet. För Flygare-Carlén fortsatte däremot den intensiva massutgivningen på tyska under lång tid, från tidigt 1840-tal till slutet av 1890-talet.

SVENSK ROMAN I VÄST

Svenska romaner på tyska spreds snabbt till nederländska. 1840–1880 översattes en mängd romaner av Fredrika Bremer och Emilie Flygare-Carlén. Bremers *Hemmet* (1839) kom på nederländska 1841 och följdes året efter av *Familjen H**** (1830), *Grannarne*, *Nina*, *Presidentens döttrar* och *Strid och frid* (1840). Förutom romanerna översattes också reseberättelserna, bland dessa *Hemmen i den nya världen* (1854) och *Livet i gamla världen* (1860–62). Flera av verken kom i flera upplagor, så till exempel trycktes de båda mest populära romanerna *Grannarne* och *Presidentens döttrar* i tre upplagor vardera. Två år efter Bremer lanserades Flygare-Carléns romaner på nederländska med en koncentrerad utgivning till perioden 1843–1860. I rask takt, 1843–1844, gavs fem romaner ut på tre olika förlag: *Professorn och hans skyddslingar* (Nijhoff i Arnhem), *Representanten* (1839, Krueman i Harlem) och *Rosen på Tistelön*, *Kyrkoinvigningen i Hammarby* och *Skjutsgossen* (1841, Bohn i Haarlem). Romanerna marknadsfördes snart av ytterligare ett tiotal förläggare, som Stemler i Amsterdam och Bolle i Rotterdam. Att de första översättningarna gjordes via tyskan bekräftas i ett brev från Flygare-Carléns översättare

Servaas de Bruin 1850. Han hävdade att hans översättning av *En natt till Bullarsjön* (1846–47) från 1848 var den första som gjordes direkt från svenska till nederländska.¹⁷ Anledningen till att han kontaktade Flygare-Carlén var inte i första hand för att påpeka detta, utan för att inleda ett fortsatt samarbete; han vill få hennes senaste manuskript för att påskynda översättning till nederländska. Översättningsarvordet för en Flygare-Carlén-roman var nämligen högt.¹⁸

Bremers och Flygare-Carléns succé på nederländska följdes delvis upp av Marie Sophie Schwartz. Mellan 1862 och 1877 kom 18 verk på nederländska, dock endast i en utgåva/upplaga vardera. Bland dessa fanns hennes mest översatta romaner, *Mannen av börd och kvinnan av folket* och *Guld och namn* (1863).

Strax efter lanseringen på nederländska marknadsfördes Bremer och Flygare-Carlén på franska i direktöversättning av svenskkunniga översättare som Rosalie Du Puget. Hon översatte bland annat Bremers *Grannarne* och *Familjen H**, varav den förra trycktes i ett tiotal utgåvor/upplagor 1845–1896. Fastän Du Puget översatte det mesta av Bremer fanns flera andra översättare. *Strid och frid* gavs ut i ytterligare två översättningar av Jean Cohen respektive M. Alfred Villeneuve och kom i minst sex olika utgåvor/upplagor. Samtidigt publicerades Flygare-Carléns *Rosen på Tistelön* i F. Coquilles översättning 1845. Sju år senare inleddes en intensiv utgivning av Flygare-Carlén med tretton romaner under tio år. Flera av dem kom i åtskilliga utgåvor och upplagor ända fram till 1890-talet. Mellan 1852 och 1888 trycktes *Ett år* (1846) i åtminstone tolv upplagor/utgåvor och i två översättningar av O Squarr och Marie Souvestre med utgivning i Bryssel och Paris. Värt att notera är att medan distributionen av Bremers verk huvudsakligen skedde från Paris, spreds Flygare-Carléns romaner i lika hög grad från både Bryssel och Paris. Vad gäller deras yngre kollega Schwartz fick hennes romaner ringa spridning på franska; endast *Enkan och hennes barn* (1858) och *Ett hämnings offer* (1859) översattes med utgivning i Paris 1862 respektive 1873.

Samtidigt som Bremers och Flygare-Carléns verk marknadsfördes på franska översattes de till engelska. År 1842 trycktes Mary Howitts översättning av Bremers *Grannarna*, *Trälinnan* och *Strid och frid*. Året efter kom *En dagbok* (1843), *Familjen H****, *Hemmet* och *Nina* samt nya bokutgåvor av de tidigare romanerna från både London och New York, ofta i engelsk och amerikansk samproduktion. Samma år, 1843, startade i New York utgivningen av Flygare-Carléns romaner på engelska med *Professorn och hans skyddslingar*. Året efter kom *Rosen på Tistelön* i två översättningar, en av Mary Howitt i London och en av Gustaf Clemens Hebbe och Henry Champion Deming i New York. Liksom för Bremer ledde Flygare-Carléns introduktion på engelska till en intensiv utgivning i England och USA, om än med en viss avmattning i slutet av seklet. På engelska dominerade dock Bremer. Hennes mest populära roman, *Grammarne*, kom i ett femtontal upplagor/utgåvor medan *Presidentens döttrar* och *Strid och frid* trycktes i ett tiotal vardera bara under 1800-talet. Därtill blev hon känd för reseberättelserna. *Hemmen i den nya världen* (1853-54) gavs till exempel ut en gång i London och fyra gånger i New York 1853-1864. Ytterligare tre utgåvor trycktes i New York på 1900-talet. Flygare-Carléns mest efterfrågade roman, *Ett år*, trycktes med fem olika titlar – *Twelve Months of Matrimony*, *One Year*, *The Events of a Year*, ”*Lavinia*” och *Two Wives* – i tio upplagor/utgåvor 1847-1884 med utgivning i London, Perth, New York och Philadelphia. Däremot kom flertalet av Flygare-Carléns andra romaner endast i tre till fyra olika upplagor på engelska medan det dubbla antalet gällde för Bremers verk.

Bremers och Flygare-Carléns succé på engelska banade vägen för andra svenska författare, såsom Schwartz. Översättning av hennes romaner till engelska skedde dock betydligt senare, i huvudsak med utgivning i USA i början på 1870-talet. Att döma av korrespondensen med översättaren Selma Borg försejades utgivningen av det Amerikanska inbördeskriget 1861-1865 och dess ekonomiska konsekvenser.¹⁹ Först kom storsäljaren *Mannen av börd och kvinnan av*

folket i London 1868. Mellan 1870 och 1874 trycktes Selma Borgs och Mary Browns översättningar av tio romaner i påkostade utgåvor med utgivning i New York, Boston och Philadelphia. Serien lanserades med draghjälp av dåtidens internationella operakändis, den svenska sopranen Christina Nilsson, vars lovordande av Schwartz i ett brev till Selma Borg publicerades som en del av romanernas för- och efterord.²⁰ Detta till trots var det endast en av romanerna, *Guld och namn*, som kom i mer än en upplaga. Den trycktes närmare bestämt i tre upplagor 1870-1874 med utgivning i Philadelphia, Boston/New York och London.²¹ Schwartz distribution på engelska var alltså något mer omfattande än den på franska men blygsam i jämförelse med utgivningen av Bremer och Flygare-Carlén.

DET SVENSKA ROMANUNDRET I ÖSTER

Tyska fungerade inte bara som transitspråk för fortsatt översättning till engelska och nederländska utan också till centraleuropeiska språk som ungerska, polska och tjeckiska. Detta blir särskilt tydligt i fallen Emilie Flygare-Carlén och Marie Sophie Schwartz. Med Flygare-Carléns *Rosen på Tistelön* (1842) introducerades svensk litteratur på ungerska 1844; romanen var det första svenska verk i ungersk översättning. Efter den ungerska revolutionen 1848-1849, översattes ytterligare sju romaner 1858-1876. Flera kom i olika översättningar och upplagor på förlag i Pest (Budapest) och i Klausenberg/ Kolozsvár (Cluj-Napoca i dagens Rumänien). Ungerskans ökade betydelse som litterärt språk – på bekostnad av tyskans tidigare dominans inom det Habsburgska-Ungerska kungadömet – gynnade också utgivningen av Schwartz. Mellan 1867 och 1908 översattes tretton verk av henne. Tre av dessa kom i två olika översättningar mellan 1867 och 1874: *Äktenskapet* (1853), *Börd och bildning* (1861) och *Ädlingens dotter* (1860).

Fastän Fredrika Bremer var omskriven på ungerska

översattes inget av henne.²² Däremot kom hennes mest utgivna romaner, *Grannarne* och *Presidentens döttrar*, på polska 1852. Ytterligare fem verk översattes under 1850-talet innan utgivningen av Flygare-Carlén tog vid med sex romaner från slutet av 1860-talet fram till 1920, några också i flera upplagor och polska översättningar. *Ett år* kom i två olika översättningar och i åtminstone fyra olika upplagor/utgåvor. Betydligt större spridning än Bremer och Flygare-Carlén fick dock Schwartz på polska. År 1864 kom *Arbetet adlar mannen* (1859) och *Mannen av börd och kvinnan av folket*, vilket ledde till en omfattande utgivning av hennes romaner från mitten av 1860-talet till mitten av 1880-talet. Hennes mest populära romaner, som *Arbetet adlar mannen* och *Mannen av börd och kvinnan av folket*, kom i fyra utgåvor/upplagor under senare delen av 1800-talet.

Utgivningen av Schwartz, och i synnerhet Flygare-Carlén, var än större på tjeckiska. Här var de bland de fem mest översatta och lästa romanförfattarna i slutet av 1800-talet.²³ Som den tjeckiska skandinavisten

Ondřej Vimr visar publicerades romanerna från 1860-talet först i följetongsform i tjeckiskspråkiga tidningar och tidskrifter innan de trycktes i bokform.²⁴ Ett år efter Schwarz första roman publicerades i bokform, *Mannen av börd och kvinnan av folket* 1867, kom Flygare-Carléns *Ett lyckligt parti* (1851) och *Familjen i dalen* (1849). Flera romaner trycktes i flera olika översättningar och Flygare-Carléns *Fideikommisset* (1844) översattes åtminstone tre gånger mellan 1878 och 1925 (signaturen E.B. 1878; Bohumil Klika 1904; Hugo Kosterka 1925). Samma sak gällde för Schwartz romaner. *Mannen av börd och kvinnan av folket* publicerades i två översättningar (Vojtěch Vrána respektive Nora Grimsová) av Schalka i Prag och Antonín Dědourek i Třebechovice med totalt sex utgivningar mellan 1867 och 1926. Trots att Flygare-Carlén och Schwartz i slutet av seklet fick representera den äldre populärromanen i tjeckisk litteraturkritik behöll de sina positioner och kom i ständigt nya upplagor fram till 1930-talet.

TEGNÉR, ALMQVIST OCH RYDBERG UTANFÖR SVERIGE

Fredrika Bremer och Emilie Flygare-Carlén var inte först med att introducera svensk litteratur utomlands. Esaias Tegnér's romantiska versepos *Fritiofs saga* (1825) var en tidig exportsuccé och Ola Nordenfors sammanför Tegnér's verk med Goethes världslitteraturbegrepp. Goethe läste nämligen eposet ungefär samtidigt som han 1827 förordade "Weltliteratur", en litteratur som kunde läsas över nationsgränserna.²⁵ Några av eposets sånger trycktes på tyska 1820 i Amalia von Helvigs översättning i *Idun* och 1823 publicerades Goethes entusiastiska omdöme i tidskriften *Kunst und Altertum*. Goethe introducerade alltså Tegnér's diktsvit på tyska två år före dess publicering på svenska. Hela eposet kom också i dansk och tysk översättning 1826, ett år efter den svenska originalutgåvan. På tyska trycktes det omedelbart i tre olika översättningar av Gottlieb Mohnike, Amalie von Helvig och Ludolph Schley.

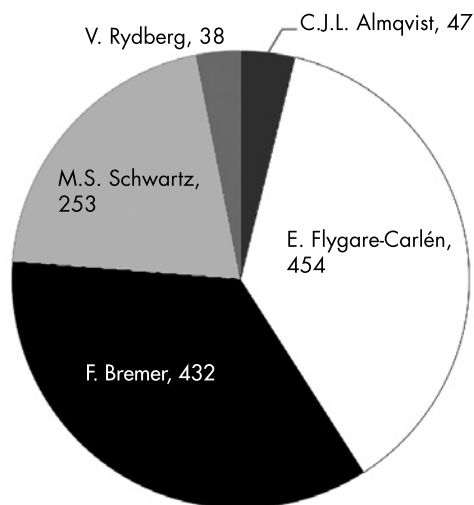

Fig. 1. Totalt antal utgåvor/upplagor av översatta titlar av Almqvist, Flygare-Carlén, Bremer, Schwartz och Rydberg 1830–1899, baserat på statistik från SWED-Databas.

Eposet kom i nära tjugo tyska översättningar under 1800-talet och i ytterligare tio under 1900-talet. På engelska trycktes det i tre översättningar med utgivning i London 1833–1838, sedan i ytterligare sju under samma sekel med utgivning i Irland och USA. På 1840-talet översattes Fritiofs saga till ryska, polska, norska och franska och decennierna efter till nederländska, italienska, isländska, ungerska, finska och tjeckiska.²⁶ Det innebär att när Bremer och Flygare-Carlén slog igenom på danska, tyska, engelska, franska och polska lästes redan Tegnér's vikingaepos på dessa språk. Vad gäller nederländska fanns däremot ingen översättning av *Fritiofs saga* (1822) men väl av Tegnér's *Axel* från 1834. Flygare-Carlén introducerades också på ungerska mer än två decennier före översättningen av *Fritiofs saga* 1868. På tjeckiska kom verseposet inte förrän i slutet av Flygare-Carlén's och Schwartz storhetstid. Möjligen var det till och med i de två senare fallen de svenska romanernas popularitet som banade väg för översättningen av Tegnér's versepos.

Förutom Bremers, Flygare-Carlén's och Schwartz romaner hade alltså *Fritiofs saga* stor transkulturell spridning på 1800-talet. Med tanke på omfattningen av hur många romaner som översattes till respektive språk av respektive kvinnlig författare samt hur många upplagor/utgåvor romanerna trycktes i måste dock Tegnér's versepos ha försvunnit i den svenska romanfloden. De tre kvinnliga författarna fick inte heller någon konkurrens av andra samtida svenska romanförfattare (fig. 1). Flest översättningar av Almqvist's prosaverk kom på 1840-talet med 28 översättningar till främst danska och tyska. Dessförinnan kom endast två verk i översättning, *Columbine* (1835) på danska 1837 och *Det går an* (1839) på nederländska samma år som den svenska originalutgåvan.²⁷ Under resten av seklet kom endast tre eller fyra översättningar per decennium, då främst till danska. Därtill trycktes några enstaka översättningar på finska. Förutom en del översättningar till tyska på 1840-talet fick alltså Almqvist huvudsakligen transkulturell spridning på två nordiska språk, danska och finska. Till skillnad från

de kvinnliga romanförfattarna var det endast ett fåtal verk som översattes mer frekvent under 1800-talet. Utifrån antalet utgåvor och översättningar fick *Kapellet* (1838), *Grimstahamns nybygge* (1839) och *Gabrièle Mimanso* (1841–42) mest spridning. Dessa kom alla på danska och tyska. De båda första översattes också till finska. Därtill gavs *Kapellet* och *Gabrièle Mimanso* ut på nederländska.

För den något senare manliga kollegan, Viktor Rydberg, är det ännu glesare med översättningar på 1800-talet. Inte ens på danska skedde någon större satsning: *Singoalla* (1858) översattes 1869, *Den siste athenaren* (1859) gavs ut på danska 1874, *Fribytare på Östersjön* (1857) kom 1878 och ytterligare några verk översattes till danska i slutet av seklet. På tyska kom *Den siste athenaren* 1878 och följdes av spridda översättningar, som *Singoalla* 1885 och *Prometheus och Ahasverus* 1887. *Den sista athenaren* trycktes på engelska 1868, nederländska 1886 och finska 1891. *Lille Viggs äventyr på julafton* (1874) kom på franska 1876, nederländska 1887 och finska 1897. Utifrån antal utgåvor/upplagor på andra språk var *Singoalla* och *Den siste athenaren* de mest transkulturellt spridda verken under 1800-talet och fram till första världskriget med viss konkurrens av *Fribytare på Östersjön* och *Lille Viggs äventyr på julafton*. För översättningarna av Rydberg finns således inte som för Almqvist en stark koncentration till danska och tyska utan en mer spridd utgivning. Flera av Rydberg's verk blev även, i motsats till Almqvist's, översatta till engelska.

SVENSK OCH EUROPEISK LITTERATURHISTORIA UR ETT TRANSKULTURELLT PERSPEKTIV

Internationellt var svensk litteratur detsamma som romaner av Fredrika Bremer, Emilie Flygare-Carlén och Marie Sophie Schwartz fram till början av 1900-talet, då Selma Lagerlöf och August Strindberg

började få global spridning. Endast ett verk av Tegnér – *Fritiofs saga* – konkurrerade med de kvinnliga romanförfattarna. Detta var dessutom samma verk som han var mest känd för i hemlandet. Det innebär att den etablerade bilden av Tegnér i stort sett håller ifall svensk litteraturhistoria skulle skrivas om ur ett globalt perspektiv. Däremot skulle Bremer, Flygare-Carlén och Schwartz inta en betydligt mer framträdande plats på bekostnad av Almqvist och Rydberg. Det är också andra romaner som skulle lyftas fram än de som brukar nämnas i dagens svenska handböcker. Detta gäller framför allt för Flygare-Carlén. Idag är hon ihågkommen som västkustförfattare för skärgårdsromanerna *Rosen på Tistelön* och *Ett köpmanshus i skärgården*, vilka också är kända från senare svenska filmatiseringar.²⁸ Internationellt var det inte dessa utan hennes äktenskapsskildring *Ett år* och de borgerliga familjeromanerna *Vindskuporna* (1845) och *Professorn och hans skyddslingar* som var mest lästa. Vad gäller Bremer är *Grannarne* hennes mest översatta roman med stor utgivning både i Europa och USA, medan hennes idag kanske mest kända verk i Sverige, *Hertha*, inte blev lika uppskattat utanför hemlandet. Schwartz mest översatta roman är *Mannen av börd och kvinnan av folket*, vilket troligen också är den roman som blev mest läst i Sverige.

En studie av svensk 1800-talslitteratur i översättning reviderar också bilden av europeisk litteratur. För svensk litteratur var översättning till tyska avgörande för vidare distribution. Ur detta perspektiv framstår inte Paris och London som samtidens litterära centralorter i Europa, vilket de tidigare förutsatts vara av forskare som Franco Moretti och Pascale Casanova.²⁹ Istället var det förlagsorterna i vad som idag utgör södra Tyskland, framförallt området runt Leipzig, som dominerade den litterära utgivningen av översatta romaner. Det var framför allt i tysk – inte fransk eller engelsk – översättning, som svensk litteratur spreds till andra delar av centrala och östra Europa till språk som tjeckiska, ungerska och polska. Flertalet tidiga

översättningarna gjordes från tyska översättningar, inte enbart till lokala språk inom det tyskdominerade Europa, utan också till västeuropeiska språk som nederländska och engelska. Det var endast i de latinska länderna som tyska inte var transitspråk för fortsatt översättning. Flertalet av Bremers och Flygare-Carléns romaner översattes troligen direkt från svenska till franska. På franska spreds de vidare i södra Europa, vilket ledde till fortsatt översättning till italienska och spanska. För vidare spridning i USA gällde översättning till engelska, vilken ibland – som tidigare påpekats – också gjordes via tyska översättningar. Värt att notera är att svenska romaner inte alltid spreds via London till New York. De trycktes många gånger först i USA, ibland i samarbete mellan engelska och amerikanska förläggare.

Utifrån en undersökning av den transkulturella receptionen av svensk litteratur bör alltså 1800-talets litterära Europakarta delvis revideras. Det tyska språket och de tyska förlagshusen hade större betydelse än vad som tidigare brukar framhållas. Därtill visar de svenska fallstudierna att Morettis påstående att romanen är den mest centraliserade av alla genrer med en koncentrerad utgivning till få orter och förläggare, måste modifieras.³⁰ Moretti baserar sitt antagande på engelska förhållanden och den engelska utgivningen av översatta svenska romaner var visserligen koncentrerad till London, men på andra sidan Atlanten fanns vid sidan om New York också förlagsorter som Boston och Philadelphia. Mer decentraliserad var utgivningen i Europa. Enbart Flygare-Carléns romaner spreds på tyska av nästan tjugo förläggare från åtminstone tio olika förlagsorter. Samma geografiska spridning utmärkte andra språkområden. Bara i ett till ytan liten land som Nederländerna distribuerades hennes romaner från tio olika orter. I Frankrike spreds romanerna på franska visserligen i huvudsak från Paris men de distribuerades också på samma språk från Bryssel och Liège i Belgien, Bern i Schweiz samt Leipzig och Stuttgart i den tyskspråkiga delen av Europa. Antalet

förläggare och förlagsorter i Europa uppvisar således generellt en synnerligen decentraliserad distribution av översatta svenska romaner.

En förklaring till det svenska romanundret under 1800-talet är säkert att flera europeiska länder importerade romaner utifrån.³¹ Varför det var Bremers, Flygare-Carléns och Schwartz romaner och inte Almqvists eller Rydbergs som slog internationellt berodde antagligen på att dessa kvinnliga romanförfattare skrev det slags romaner som den europeiska publiken efterfrågade vid just den här tiden. Det svenska exemplet bekräftar det som flera tidigare forskare har noterat vad gäller engelskspråkig litteratur; de kvinnliga författarna var internationellt mer framgångsrika än sina manliga kollegor.³² Bremer, Flygare-Carlén och Schwartz var dock inte bara de mest lästa svenska författarna utanför Sverige. Att döma av antalet översättningar och omnämningen i pressen tillhörde de också de mest lästa och uppskattade europeiska författarna på språk som tyska, tjeckiska och ungerska.³³ Det var också därför som de användes för att introducera andra svenska författare. Så till exempel utnyttjades Flygare-Carlén för att marknadsföra Strindberg på tjeckiska medan Rydbergs *Den siste athenaren* lanserades på den amerikanska marknaden med hjälp av ett lovordande citat ur ett brev av Bremer.³⁴

De svenska romanernas popularitet på små språk med relativt begränsad egen romanproduktion är kanske inte förvånande. Däremot är det anmärkningsvärt att svenska romaner översattes till engelska och franska vid en tid när England och Frankrike var ledande vad gällde både produktion och export av romaner. I förhållande till andra europeiska länder importerade de, enligt Morettis undersökning, få utländska verk och andelen minskade därtill kraftigt i mitten av 1800-talet, alltså vid den tid som Bremer och Flygare-Carlén slog igenom just här.³⁵ Deras framgångar på engelska och franska visar att också kulturer med stor egen utgivning hade utrymme för import av vissa utländska romaner, i alla fall av författare som Bremer

och Flygare-Carlén. För att översättas till dessa språk räckte det antagligen inte med att skriva romaner i klass med de inhemska. För att överhuvudtaget bli uppmärksammade och översatta måste de ha ansetts erbjuda något utöver flertalet lokala författare. Vad detta attraktiva och unika bestod i är emellertid en annan historia. Det är dock möjligt att just de kvaliteter som gjorde deras romaner så tilltalande då är samma egenskaper som lett till att de fått mindre uppmärksamhet senare. Genusinriktade forskare som Gaye Tuchman, Jacqueline Pearson och Katherine Bode menar att kvinnors romaner har utsatts för genusbaserad segregation; deras romaner har "feminiserats" till förmån för samtida manliga författares verk som "maskuliniserats". Kvinnliga romanförfattare har nedvärderats som överdrivet känsllosamma och föråldrade, medan manliga författare har lovordats för realistiska skildringar av nationellt värdefulla erfarenheter.³⁶

Det är möjligt att en genusbaserad särbehandling lett till att många av dåtidens mest uppskattade kvinnliga romanförfattarna inte har fått större plats i sentida litteraturhistorieskrivning, varken i nationella eller globala handböcker. En kartläggning av spridningen av Bremers, Flygare-Carléns och Schwartz romaner på olika språk visar i varje fall tydligt att litteraturhistorieskrivningen om svensk 1800-talsroman behöver skrivas om, i varje fall ur ett externt transkulturellt perspektiv. Med dagens ökade intresse för litteraturförmedling över nationsgränserna är det möjligt att vissa av Bremers, Flygare-Carléns och Schwartz romaner kommer att återupptäckas även utanför Sverige. Deras verk hamnar kanske aldrig i den västerländska litteraturens hyperkanon som Europas största romaner. Däremot borde några av dem, med tanke på antalet översättningar som cirkulerade i dåtidens litterära och transkulturella kretslopp, ha en given plats i den europeiska berättelsen om 1800-talets storsäljande romaner.

NOTER

1. Lars Lönnroth, "Vardagsromanen en kvinnogenre", i Lars Lönnroth och Sven Delblanc (red.), *Den svenska litteraturen. Det liberala genombrottet 1830–1890*, Stockholm: Bonniers, 1988, s. 67–70.
2. Gunnar Hansson, *Den möjliga litteraturhistorien*, Stockholm: Carlsson, 1995, s. 103.
3. Hansson, *Den möjliga litteraturhistorien*, s. 64.
4. Det är ibland svårt att avgöra om en ny utgivning av en översatt utgåva är en ny upplaga eller en ny tryckning, då precisa uppgifter ofta saknas i tillgängliga källor. Därför skiljer jag här enbart på utgåvor och upplagor, även om det jag benämner upplaga ibland kan vara enbart en ny tryckning av en tidigare upplaga.
5. David Damrosch, *What is World Literature?*, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2003, s. 4.
6. Petra Broomans och Ester Jiresch, "The Invasion of Books", i Petra Broomans och Ester Jiresch, *The Invasion of Books in Peripheral Literary Fields. Transmitting Preferences and Images in Media, Networks and Translation*, Groningen: Barkhuis, 2011, s. 10–13.
7. *Kvinnliga svenska författare på export under 1800-talet* var ett VR-finansierat forskningsprojekt vid Göteborgs universitet 2014–2017, <http://lir.gu.se/forskning/kvinnliga-svenska-forfattare-pa-export> (Sidan hämtad 20 mars 2018).
8. Transkulturellt och transnationellt används ofta synonymt. Här används dock transkulturellt eftersom utgivning på ett visst språk var mindre bundet till en viss nation på 1800-talet än idag.
9. Den bibliografiska SWED-Databas är konstruerad i anslutning till forskningsprojektet *Kvinnliga svenska författare på export under 1800-talet*, Göteborgs universitet 2014–2017 med beräknad publicering vid Göteborgs universitetsbibliotek 2018. SWED förtecknar antalet publicerade översatta titlar av totalt tjugio svenska 1800-talsförfattare. För en diskussion av metodologiska överväganden i arbetet med SWED, se Jenny Bergenmar och Yvonne Leffler, "The Writing of Transcultural Literary History. Distant Reading and Bibliographies", i Petra Broomans (red.), *Travelling Ideas. Cultural Transfer & Transmission*, Barhius, Groningen: Barkhuis Publishing, 2018 (under utgivning).
10. Broomans och Jiresch, "The Invasion of Books", s. 12–13.
11. Moretti kartlägger och analyserar spridningsmönster av olika litterära genrer över tid och i olika geografiska rum i studier som Franco Moretti, *Distant Reading*, London & New York: Verso, 2013; Franco Moretti, *Atlas of the European Novel 1800–1900*, London & New York: Verso, 1999.
12. Dessa och följande bibliografiska uppgifter om svensk litteratur i översättning baseras på SWED-Databas.
13. Lars Lönnroth, "Den svenska litteraturen på världsmarknaden", i Lars Lönnroth och Hans-Erik Johannesson (red.), *Den svenska litteraturen. Bokmarknad, bibliografier, samlingsregister*, Stockholm: Bonniers, 1990, s. 38; Johan Svedjedal, "Svensk skönlitteratur i världen", i Johan Svedjedal (red.), *Svensk litteratur som världslitteratur. En antologi*, Uppsala: Uppsala universitet, 2012, s. 53.
14. Om Howitts översättningar från tyska, se Mary Howitt, *Mary Howitt. An Autobiography. Vol. II*, Margaret Botham Howitt (red.), London: Isbister, 1889, s. 23.
15. För en analys av den tyska receptionen, se Karin Carsten Montén, *Fredrika Bremer in Deutschland. Aufnahme und Kritik*, diss. Neumünster: Wachholtz, 1981.
16. Erland Munch-Petersen, *Romanens århundrede. Studier i den masselæste oversatte roman i Danmark 1800–1870*, diss. Köpenhamn: Forum, 1978, s. 982, Tabell 5. Ordningen på de sex mest översatta författarna på danska är Dumas, Dickens, Flygare-Carlén, Sue, Scott, Schwartz.
17. Brev från Servaas de Bruin till Emilie Carlén, daterat Haag 23 april 1850, Nordiska museets arkiv, Stockholm. De Bruins påstående var inte helt sant. Almqvists *Det går an* trycktes på nederländska redan 1839 och tycks vara översatt direkt från svenska.
18. Brev från Servaas de Bruin till Emilie Carlén, daterat Haag 29 november 1851, Nordiska museets arkiv, Stockholm.
19. Brev från Selma Borg till M.S. Schwartz daterat 10 augusti 1874, Kungliga biblioteket, Stockholm, (Ep. S. 8a:3).
20. "To Mlle. Christine Nilsson", i Marie Sophie Schwarz, *Guilt and Innocence*, övers. Selma Borg och Marie A. Brown, Boston & New York: Lee & Shepard, 1871, insidan av omslaget, Marie Sophie Schwarz, *Two Family Mothers*, övers. Selma Borg och Marie A. Brown, Boston & New York: Lee & Shepard, 1872, insidan av omslaget.
21. Marie Sophie Schwarz, *Gold and Name*, övers. Selma Borg, Philadelphia: Porter & Coates, 1870; *Gold and Name*, övers. Selma Borg och Marie A. Brown, Boston & New York: Lee & Shepard, 1871; *Elvira, Lady Casterton*, övers. Annie Wood, London: Bentley, 1874.
22. R. Ilona, "Az újabbkori svéd irodalomról", i *Fővárosi Lapok*, 21 mars 1868, nr. 68, s. 271. Om frånan av Bremer på ungerska se Péter Mádl och Ildikó Annus, "The Success of Swedish Literature in Hungary in the Nineteenth Century", i Yvonne Leffler (red.), *The Triumph of the Swedish Nineteenth Century Novel in Eastern Central Europe*, Göteborg: LIR. Skrifter 2018 (under utgivning).
23. Ursula Stohler, "The Czech Reception of the German Woman Writer Luise Mühlbach (1814–1873)", i *New Zealand Slavonic Journal*, vol. 46, 2014, s. 23–24.
24. Ondřej Vimr, *Historie překladatele. Cesty skandinávských literatur do češtiny (1890–1950)*, Příbram: Pistorius & Olšanská, 2014, s. 31.
25. För en närmare redogörelse se Ola Nordenfors, "Fritiofs saga – en framgångssaga", i Johan Svedjedal (red.), *Svensk litteratur som världslitteratur. En antologi*, Uppsala: Avdelningen för litteratursociologi, Uppsala universitet, 2012, s. 83–85.
26. SWED-Databas förtecknar fler översättningar av *Fritiofs saga* än vad som listas i Ola Nordenfors "Fritiofs saga – en framgångssaga", s. 89. Ytterligare två episka verk av Tegnér fick spridning på 1800-talet: *Nattvardsbarnen* (1820) och *Axel* (1822), som båda översattes till danska och tyska. Framförallt *Axel* översattes

- snabbt till andra språk som nederländska 1834, engelska 1838, polska 1842, ungerska 1869 och franska 1876.
27. Se vidare Yvonne Leffler, "Carl Jonas Love Almqvist som prosaförfattare ur ett transkulturellt perspektiv. Översättningar och spridning internationellt", Anders Burman och Jon Viklund (red.), *Almqvistvariationer. Receptionsstudier och omläsningar*, Göteborg & Stockholm: Makadam, 2018 (under utgivning).
 28. *Rosen på Tistelön* filmatiserades först 1915 av Georg af Klercker, sedan 1945 av Åke Ohberg. *Ett köpmanshus i skärgården*, i regi av Åke Falck, sändes som tv-serie 1973 i Sveriges Television.
 29. Pascal Casanova, *The World Republic of Letters* (1999), övers. M. B. DeBevoise, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2004, s. 23–34 samt 127; Moretti, *Distant Reading*, 2013, s. 22; Franco Moretti, "Conjectures on World Literature", *Debating World Literature*, red. Christopher Prendergast, London & New York: Verso, 2004, s. 148. Jfr även Mariano Siskind, *Cosmopolitan Desires. Global Modernity and World Literature in Latin America*, Evanston: Northwestern University Press, 2014, s. 8 och 17. Moretti framhäver också Londons betydelse för romanens spridningsvägar, se Moretti, *Atlas of the European Novel 1800–1900*, s. 186.
 30. Moretti, *Atlas of the European Novel*, s. 165 och 170.
 31. Se t.ex. Moretti, *Atlas of the European Novel*, s. 151.
 32. Katherine Bode, *Reading by Numbers. Recalibrating the Literary Field*, London & New York: Anthem Press, 2012, s. 106f; Jacqueline Pearson, *Women's Reading in Britain 1750–1835. A Dangerous Recreation*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, s. 33.
 33. För en diskussion om de mest populära romanförfattarna på tyska och tjeckiska, se Ursula Stohler, "The Czech Reception of the German Woman Writer Luise Mühlbach (1814–1873)", i *The New Zealand Slavonic Journal*, vol. 46, 2014, s. 23–24. Se även Vimr, 2014.
 34. Ondřej Vimr, "'En hård kamp'. Strindbergs første tie år på tsjekkisk", i Elena Balzamo m.fl. (red.), *Strindbergiana*, Saml. 28, Stockholm: Strindbergssällskapet, 2013, s. 60; Åsa Arping och Yvonne Leffler, "The Wonderful Adventures of Swedish Everyday Life. Female Domestic Novels on Export in the Nineteenth Century", i Margareta Fahlgren och Anna Williams (red.), *The Dynamics and Contexts of Cultural Transfers. An Anthology*, Uppsala: Uppsala Universitet, 2018, s. 65.
 35. Moretti, *Atlas of the European Novel*, s. 151–157.
 36. Gaye Tuchman och Nina E. Fortin, *Edging Women Out. Victorian Novelists, Publishers, and Social Change*, London: Routledge, 1989, s. 1–22; Jacqueline Pearson, *Women's Reading in Britain 1750–1835. A Dangerous Recreation*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, s. 36–36, 199, et passim; Bode, *Reading by Numbers*, s. 107 och 125.

SUMMARY

Swedish Literature as World Literature in the Nineteenth Century. Top Selling Novels by Women Writers

So far, Swedish literary history has been the construction of a nation's cultural heritage based on certain authorships. This most certainly was the case when the history of the Swedish nineteenth-century novel was written. In textbooks, the important writers before Strindberg and Lagerlöf are Carl Jonas Love Almqvist and Viktor Rydberg. Sometimes a couple of female novelists are included, such as Fredrika Bremer and Emilie Flygare-Carlén. The actual circulation of Swedish novels in translation shows another picture. While Bremer and Flygare-Carlén, together with Marie Sophie Schwartz, were very popular novelists in both Europe and the United States, Almqvist's and Rydberg's novels reached very few readers outside of Scandinavia.

This article aims to examine the export of Swedish novels in the nineteenth century. Statistics based on the SWED database, constructed in connection to the research project *Swedish Women Writers on Export in the Nineteenth Century*, is used to describe the distribution of Swedish novels across borders and their translation into different target languages. Similarities and dissimilarities in distribution and reception will be discussed, as well as some of the reasons behind these differences. The number of translated titles, as well as the transcultural circulation of the three most translated and top-selling novelists, Bremer, Flygare-Carlén and Schwartz, are compared to the circulation of Almqvist's and Rydberg's translated works. Based on these comparisons, it becomes obvious that if the history of Swedish literature were written from a transcultural perspective based on the contemporary audience's choice of literary works and writers, it would look very different from the nation-based literary history of today. For example, Almqvist and Rydberg would be edged out by female novelists such as Bremer, Flygare-Carlén, and Schwartz.

Keywords: Swedish literary history, transcultural circulation, nineteenth-century novels